

УДК 340.12

Віталій Рогозянський

Національний університет “Львівська політехніка”,

аспірант

кафедри цивільного права та процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

vitalii.i.rohozianskyi@lpnu.ua

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ПРАВА У ФОРМУВАННІ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ

<http://doi.org/10.23939/Law2023.37.107>

© Рогозянський В., 2023

Визначено вплив ціннісних орієнтирів права на формування поведінки людини крізь призму основних концепцій праворозуміння. З'ясовано, що сутність правових цінностей відбувається у кількох альтернативних аксіологічних підходів, із яких найбільш обґрунтованими є об'єктивістська та суб'єктивістська концепції. Так, перша визначає, що цінності існують об'єктивно, тобто незалежно від свідомості суб'єкта, а він лише правильно чи неправильно оцінює їх та застосовує у повсякденному житті. Суб'єктивістська концепція передбачає, що цінності творяться (конститууються) самими суб'єктами.

З'ясовано, як правотворчість, так і правореалізація є сферами діяльності людини, що мають яскраво виражене оцінювальне спрямування. Лише через цінності в праві є можливим перехід від суцього до належного, від фактичного до нормативного. В контексті впливу ціннісних орієнтирів права на формування поведінки людини необхідно означити проблему взаємозв'язку об'єктивного і суб'єктивного права, впливу моральних відносин в суспільстві, моральної свідомості суб'єктів на формування норм права й проблеми морально-правового вибору лінії поведінки особистості. Важливо, щоб моральні норми та принципи були провідним критерієм права, основним мірилом змісту закону та всієї практики реалізації права. Ця вимога є цілком закономірною, бо зміст правової норми виникає передусім із моральних основ суспільства, історії народу, традицій та моральних принципів його життя.

Ключові слова: людина, право, мораль, правова цінність, правова норма, ціннісні орієнтири, поведінка, суспільство, держава, правове регулювання.

Постановка проблеми. Проблема ціннісних орієнтацій в сучасних умовах набуває актуального звучання з урахуванням усебічного аналізу ролі правової аксіосфери у розвитку особистості. Формування поведінки людини починається насамперед із моралі, тому засвоєння особистістю правових цінностей значною мірою залежить від ієрархії власних моральних цінностей. Суспільний тип життя історично вимагав спочатку морального, а згодом правового впорядкування ціннісних орієнтацій людини. Право побудоване на цінностях формальної рівності та справедливості, а для моралі особливо важливими є цінності добра та справедливості, що ближче до розуміння свободи

як цінності, еквівалентної милосердю, здійсненню морального вибору, ніж такої, що співвідноситься з правовими критеріями. Однак у процесі формування поведінки моральні цінності акцентуються в правовому ракурсі, тобто витлумачуються в контексті правової системи суспільства, конкретизуються щодо певних правових ситуацій. Приміром, коли йдеться про етико-правові конструкції прав людини, мораль та право в ціннісному вимірі поєднуються. Це ж саме можна спостерігати в ототожненні правових та моральних норм, якщо йдеться про особливо важливі цінності, які потрібно захищати разом (цінності життя, свободи, власності). В усіх цих випадках мається на увазі, що мораль та право взаємодоповнюють одне одного саме в аксіологічному вимірі.

Аналіз дослідження проблеми. Проблема ціннісних орієнтирів права є тривалою, що обумовлено постійною динамікою розвитку громадянського суспільства та формування демократичної, правової держави. Цінності, які закладені в основу категорії “право”, є фундаментальною проблемою, з огляду на їх складність і плюралізм підходів до їх розуміння. Упродовж останніх років ціннісні аспекти права активно досліджувалися українськими вченими, серед яких: О. Бандура, Х. Бехруз, В. Бігун, С. Бобровник, П. Гайденко, О. Гришук, В. Дудченко, А. Козловський, С. Максимов, Н. Оніщенко, Ю. Оборотов, П. Рабінович.

Мета статті – визначити вплив ціннісних орієнтирів права на формування поведінки людини крізь призму основних концепцій праворозуміння.

Виклад основного матеріалу. Осмислення суті правових цінностей відбувається у кількох альтернативних аксіологічних підходів, із яких найбільш обґрунтованими нам видаються об’єктивістська та суб’єктивістська концепції. Так, перша визначає, що цінності існують об’єктивно, тобто незалежно від свідомості суб’єкта, а він лише правильно чи неправильно оцінює їх та застосовує у повсякденному житті. Суб’єктивістська концепція передбачає, що цінності творяться (конститууються) самими суб’єктами.

Безумовно, що розглядати правові норми поза моральними неможливо, позаяк мораль та право взаємодоповнюють одне одного у ціннісному вимірі. Правові цінності та оцінки, які ми отримуємо зі сфери правосвідомості, мають регулятивне значення як для суспільних відносин загалом, так і для особистісної поведінки людини зокрема. Своєю чергою правові норми набувають значення цінностей та стають об’єктом оцінки власної поведінки. Правотворчість й правореалізація представляють безпосередньо сфери діяльності людини, що мають чітко виражений оцінювальний характер. Відтак, до предмету філософії та теорії права входить вивчення та дослідження правових цінностей, власне визначення ціннісних орієнтирів права у формуванні поведінки людини. На цінності як на об’єкт скеровується свідомість суб’єкта права, у результаті чого формуються дозволи й заборони, зобов’язання та відповідальність, інші правові інститути. Ціннісні орієнтири права слід сприймати як шкалу виміру самого права, тобто правові цінності корелюють із баченням про ідеальне у праві та є водночас і цілями, і засобами його досягнення [1, с. 51].

Аналогічною є позиція М. Осядли, яка зауважує, що існують правові цінності, які досягаються завдяки самому праву; та цінності права під якими розуміється його здатність служити метою й модусом задоволення соціально справедливих, законодавчо визначених і науково аргументованих загальнолюдських потреб та інтересів громадян та їх об’єднань. Тому, на думку дослідниці, цінність у праві необхідно розуміти як вектор виміру самого права, те сутнісне, істинне, що дозволяє праву залишатися самим собою [2, с. 64].

Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що зазвичай усі цінності виокремлюють у дві основні групи: цінності права, щодо яких право – це інструмент, засіб реалізації, та власне правові цінності, тобто цінності з правовою властивістю. До першої групи належать поняття, які стосуються цілей чи заключних обставин, до яких прагне людина (щастя, благополуччя, мудрість), що де-факто є “цінностями-цілями”. Натомість, інструментальні цінності представлені бажаними мето-

дами досягнення термінальних цінностей (приміром, цілеспрямованість, гуманність, сміливість), тобто “цінності-засоби”. Очевидно, основою цього підходу є кантівський поділ цінностей на абсолютні та відносні. Предмети, існування яких не залежить від волі людини, співвідносяться лише зі суб’єктивними цілями та характеризуються як відносні цінності (засоби). Об’єктивними ж є цінності, існування яких само собою є ціллю. Відтак, можна говорити про певну ієрархію цінності, позаяк “цільові” цінності обумовлюють “цінності-засоби”, а звідси займають вищий ступінь.

Заслуговує уваги класифікація групи цінностей кризового соціуму, запропонована М. Лапін, а саме: інтегруючі – за допомогою них здебільшого консолідується поведінка суб’єктів (на рівні національної ідеї); сенсу життя – вони визначають цілі буття, людської сутності, цінності волі, правди, краси; вітальні – ціннісні судження, необхідні для збереження й підтримки повсякденного життя, здоров’я, безпеки, комфорту; інтерактивні – цінності міжособистісного спілкування; ідентифікації й соціалізації – вони визначають процес формування особистості. Водночас моральні цінності є системоформуючими. Причому їхнє значення підсилюється саме в період трансформації, коли настанови, переконання, ідеї переглядаються і переосмислюються [3, с. 9].

Щодо узагальнених ознак цінностей, то вчені виокремлюють: 1) цінності виступають засобом задоволення потреб і інтересів людей, що служить суспільному прогресу та всебічному розвитку особистості; 2) цінності акцентують увагу на значимості речей, явищ, ідей, важливих для життєдіяльності соціальних суб’єктів; 3) цінності виступають ідеальними критеріями оцінки та орієнтації особистості у суспільстві [2, с. 64].

Згідно позиції Ю. Шемшученко, конститутивною цінністю, яке повинно реалізувати право є існування суспільства та життя окремого індивіда. Тоді, як особистому та соціальному житті фундаментальну роль відіграють такі цінності, як свобода, відповідальність, рівність та справедливість [4, с. 106]. Аналогічної позиції дотримується О. Бандура, що право у будь-якій сучасній інтерпретації є самостійною культурною цінністю та модусом оптимальної реалізації інших цінностей культури, передусім свободи [6, с. 44].

Цінність права є похідною від більш загальних людських цінностей, і його позитивна значущість полягає у задоволенні потреб суб’єктів суспільних відносин. Вона формується стосовно кожної людини (особистісна цінність), соціальних спільнот (групова цінність) і суспільства загалом (загальносоціальна цінність). Цінності права – це природні й суспільні блага, захищені і забезпечувані позитивним правом через їхню значущість і корисність для людини і суспільства [7, с. 180]. Правові цінності є основою права та правопорядку, які трактуються як ідеальне обґрунтування норм права, закріплюються та охороняються правовими нормами, становлять мету права. До них можна зарахувати, наприклад, принципи права, юридичні конструкції, правові інститути тощо.

Власна цінність права пов’язана з його сутнісними характеристиками. Право є втіленням ідей свободи, рівності, гуманізму та справедливості, що і складає його сутність. За допомогою власної цінності право протистоїть свавіллю і беззаконню і забезпечує простір для впорядкованої свободи й активності. Отже, право є засобом забезпечення (гарантування) свободи і засобом її обмеження. З одного боку, саме в праві свобода одержує свій найбільш концентрований вираз, у ньому вона матеріалізується у конкретних правових формах, принципах, інститутах. З іншого боку, у праві закріплена не абсолютна свобода суб’єктів права, а лише її певна міра, що об’єктивно обумовлена й визначається із урахуванням системи належних концептуальних засад. Тобто, право є загальним масштабом та рівною мірою свободи у суспільному житті [9, с. 160].

У літературі власну цінність права також визначають у межах соціальної цінності права, тобто правом стають лише ті норми, зміст яких відповідає інтересам суспільства, які здатні забезпечити стабільність суспільства; за яким право виступає джерелом свободи особи, за допомогою права вирішуються протиріччя між особистою свободою і загальним благом, де право наділяє особу свободою та встановлює певний порядок її використання за для всебічного і повного розвитку особистості [2, с. 65].

Важливою є інструментальна цінність права як один із проявів його загальносоціальної цінності. Вона полягає у тому, що право є регулятором суспільних відносин, інструментом для вирішення різних завдань, зокрема для забезпечення функціонування інших соціальних інститутів (держави, соціального управління, моралі тощо) та інших соціальних благ. Як інструмент право використовується різними суб'єктами соціального життя – державою, релігійними організаціями, громадськими об'єднаннями, комерційними організаціями, громадянами. У розвинутому суспільстві саме право є одним із головних інструментів, здатних забезпечити його життєдіяльність, соціальну злагоду, організованість, подолання соціальної напруги [2, с. 67].

З огляду на це, інструментальна цінність права спрямована на зовнішній його прояв, що пов'язується із забезпеченням стабільності суспільних відносин за допомогою інструментів – регуляторів, а власна цінність права пов'язана з внутрішнім його проявом, відображаючи багатогранність цієї категорії та найважливіші елементи, такі як свобода та справедливість.

Власна, інструментальна цінності права виявляються на загальнолюдському (світовому), загальносоціальному та особистісному рівнях.

Загальнолюдський (світовий) рівень цінності права проявляється у формуванні правових цінностей, які стають глобальними цінностями. Тобто, право виступає найгуманнішим, єдиним прийнятним засобом розв'язання глобальних проблем сучасності (екологічна криза, регіональні воєнні конфлікти, релігійні та етичні конфлікти тощо). Право як утвердження ідей гуманізму, свободи, цінностей демократії виступає необхідною основою міжнародних відносин, здатним забезпечити гармонійне співіснування людства в цілому.

Загальносоціальний рівень цінності права сприяє формуванню суспільних відносин, необхідних для розвитку та існування суспільства; гарантує безпеку, впорядкованість та гармонізацію суспільних відносин, стабільність соціальної системи, цілісність соціуму. Правом стають лише ті норми, зміст яких відповідає інтересам суспільства, які здатні забезпечити стабільність, прогресивний розвиток суспільства, адекватне історичним умовам поєднання індивідуального і суспільного [10, с. 93].

Особистісний рівень цінності права має прояв у глибокому особистісному змісті права, оскільки право слугує мірою свободи у суспільстві та є справедливою мірою рівності. Право виступає силою, яка в змозі протистояти беззаконню, відкрити особі доступ до соціальних благ (добробут, безпека, посада, освіта та ін.), зняти суперечності між особистою свободою і соціальним благополуччям, дати орієнтири поведінки людини відповідно до цінностей правової культури суспільства [9, с. 234].

Висновки. Правом в об'єктивному розумінні вважають сукупність правових норм, встановлених або санкціонованих державою, забезпечених її примусом і як таких, що мають загальнообов'язкове спрямування. Право існує як об'єктивне явище і за своїми якостями є інструментом безпосередньої дії на поведінку людей, формулюючи в певному напрямі суспільні відносини. Як правотворчість, так і правореалізація є сферами діяльності людини, що мають яскраво виражений оцінювальне спрямування. Лише через цінності в праві є можливим перехід від сушого до належного, від фактичного до нормативного. В контексті впливу ціннісних орієнтирів права на формування поведінки людини необхідно означити проблему взаємозв'язку об'єктивного і суб'єктивного права, впливу моральних відносин у суспільстві, моральної свідомості суб'єктів на формування норм права й проблеми морально-правового вибору лінії поведінки особистості. Важливо, щоб моральні норми та принципи були провідним критерієм права, основним мірилом змісту закону та всієї практики реалізації права. Ця вимога є цілком закономірною, бо зміст правової норми впливає передусім із моральних основ суспільства, історії народу, традицій та моральних принципів його життя.

Кожне суспільство створює притаманні йому загальні і специфічні ціннісні системи, що виражають їх домінуючі інтереси і цілі. Окрема людина сприймає моральні цінності як критерії своєї поведінки. Тому в практичній площині проблема постає в пошуках найбільш ефективних механізмів перетворення цінностей суспільства, нації в ціннісні орієнтації особистості. У правовому полі

Україні відбуваються динамічні зміни, зокрема у тій частині, що стосується інформаційної сфери, захисту суспільної моралі. Очевидно, що пропагування правової інформації слугуватиме добрим підґрунтям для розвитку правової культури, для формування нової ціннісної парадигми, сприятиме утвердженню демократичних цінностей та громадянського суспільства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравцов І. В. (2017). Класифікація правових цінностей та її значення для правової теорії і практики // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. Т. 200. С. 51–55.
2. Осядла М. В. (2016). Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект) : дис. на здоб. наук. Ступ. к. юрид. н. Національна академія наук України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ. 202 с.
3. Шайгородський Ю. (2007). Суспільна мораль як система цінностей. Правові засади захисту особистих цінностей та суспільної моралі : зб. нормат. актів України / уклад. : Ю. Ж. Шайгородський, К. П. Меркотан. Київ : Укр. Центр політ. менеджменту. С. 5–20.
4. Шемшученко Ю. С. (2005). Вибране. Київ : Юридична думка. 592 с.
6. Бандура О. О. (2000). Єдність цінностей та істини в праві. Київ : Національна академія внутрішніх справ України. 200 с.
7. Вороніна І. М. (2016). Теоретичні основи дослідження класифікації правових цінностей // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. № 6. С. 177–183.
8. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закладів. (2009) / за ред. В. М. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право. 584 с.
9. Скакун О. Ф. (2011). Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта; ЦУЛ. 520 с.
10. Чорнописька В. (2020). Проблема дефініції “правових цінностей” у сучасному науковому дискурсі // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Юридичні науки. Т. 7. № 1. С. 89–98.

REFERENCES

1. Kravtsov I. V. (2017). *Klasyfikatsiia pravovykh tsinnosti ta yii znachennia dlia pravovoi teorii i praktyky*. [Classification of legal values and its significance for legal theory and practice]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*. Vol. 200. P. 51–55 [in Ukrainian].
2. Osiadla M. V. (2016). *Svoboda yak tsinnist prava (teoretyko-pravovyi aspekt)*. [Freedom as a legal value (theoretical-legal aspect)]. *Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho*. Kyiv. 202 p. [in Ukrainian].
3. Shaihorodskyy Yu. (2007). *Suspilna moral yak systema tsinnosti. Pravovi zasady zakhystu osobystykh tsinnosti ta suspilnoi morali : zb. normatyvnykh aktiv Ukrainy*. [Social morality as a system of values. Legal principles of protection of personal values and social morality: collection of normative acts of Ukraine.] / Uklad.: Yu. Zh. Shaihorodskyy, K. P. Merkotan. Kyiv : Ukr. Tsentr polit. menezhmentu Publ. P. 5–20 [in Ukrainian].
4. Shemshuchenko Yu. S. (2005). *Vybrane*. [Selected]. Kyiv : Yurydychna dumka Publ. 592 p. [in Ukrainian].
6. Bandura O. O. (2000). *Yednist tsinnosti ta istyny v pravi*. [Unity of values and truth in law]. Kyiv : Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy Publ. 200 p.
7. Voronina I. M. (2016). *Teoretychni osnovy doslidzhennia klasyfikatsii pravovykh tsinnosti*. [Theoretical foundations of the study of the classification of legal values]. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. No 6. P. 177–183 [in Ukrainian].
8. *Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk dlia stud. yuryd. vyshch. navch. zakladiv*. (2009). [The general theory of the state and law: a textbook for students. law higher education institutions] / Za red. V. M. Tsvika, O. V. Petryshyna. Kharkiv : Pravo Publ. 584 p. [in Ukrainian].
9. Skakun O. F. (2011). *Teoriia prava i derzhavy : pidruchnyk*. [Theory of law and the state: a textbook]. Kyiv : Alerta; TsUL Publ. 520 p. [in Ukrainian].
10. Chornopyska V. (2020). *Problema definitsii “pravovykh tsinnosti” u suchasnomu naukovomu dyskursi*. [The problem of the definition of “legal values” in modern scientific discourse]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”*. Serii: Yurydychni nauky. Vol. 7. No. 1. P. 89–98 [in Ukrainian].

Дата надходження: 05.01.2023 р.

Vitalii Rohozianskyi
Lviv Polytechnic National University
Department of Civil Law and Procedure
Institute law, psychology and innovative education
vitalii.i.rohozianskyi@lpnu.ua

VALUABLE GUIDELINES OF LAW IN THE FORMATION OF HUMAN BEHAVIOR

The article defines the impact of value orientations of law on the formation of human behavior through the prism of the main concepts of legal understanding. It has been found that the nature of legal values occurs in several alternative axiological approaches, of which the most well-founded are the objectivist and subjectivist concepts. Thus, the first determines that values exist objectively, that is, regardless of the subjects consciousness, and he only correctly or incorrectly evaluates them and applies them in everyday life. The subjectivist concept assumes that values are created (constituted) by the subjects themselves.

It has been clarified that both law-making and law enforcement are spheres of human activity that have a pronounced evaluative nature. Only through values in law is the transition from the essential to the proper, from the factual to the normative, possible. In the context of the influence of the value guidelines of law on the formation of human behavior, it is necessary to identify the problem of the relationship between objective and subjective law, the influence of moral relations in society, the moral consciousness of subjects on the formation of legal norms, and the problem of the moral and legal choice of the individual's line of behavior. It is important that moral norms and principles act as the leading criterion of law, the main measure of the content of the law and the entire practice of law enforcement. This requirement is completely natural, because the content of the legal norm derives primarily from the moral foundations of society, the history of the people, traditions and moral principles of its life.

Key words: man, right, morality, legal value, legal norm, value orientations, behavior, society, state, legal regulation.